

בבל היו חייבים לאתר את מקום המזבח של בית ראשון לצורך חידוש העבודה.

הגמ' שואלת כיצד ידעו זאת, וניתן להבין משאלתה שעולי בבל לא ידעו את המרחק הנדרש בין ההיכל למזבח (אחרונים), או שידעו, ולא יכלו לסמוך על מדידתם ללא נביא (גרי"ז). הגמ' משיבה כמה תשובות, שמלמדות על מגוון דרכים לביורור הדבר: א. גילוי נבואי. ב. בדיקת סימנים בשטח, כגון ריח האברים. ג. עדות על המקום. באשר לשתי הדרכים האחרונות נחלקו המפרשים, האם הרחת האברים היתה בחוש או בנבואה, וכן האם העדות היתה ממסורת איש מפי איש (רמב"ם), או על פי הנבואה (משתמע ברש"י).

בשאלת מעמדה הכללי של הנבואה בהלכות המקדש, יש אומרים שנושא זה מופקע מהכלל הנוהג בכל התורה לפיו "לא בשמים היא", ורשאי הנביא לחדש דבר בצורת המקדש (חתם סופר; הראי"ה קוק; משמע בתוס' ביומא). ברמב"ם נראה שאינו סובר כן.

מזבח שנבנה שלא במקומו, נחלקו בדינו האחרונים האם הדבר מעכב ופוסל את הקרבנות. על הצד שאינו מעכב, יש אומרים שמותר להקימו כשאינן דרך אחרת לחדש את העבודה, ויש אחרים. הדעה המקובלת בין האחרונים, שניתן לבנות מזבח אפילו קטן מזה שהיה, ובלבד שיהיה במקום שהתקדש לשם כך.

מערכה קמו. כרכוב המזבח – מהותו והלכותיו (סב,א)

הכרכוב נעשה רק במזבח הנחושת שבמשכן, או גם במזבח הקבוע בבית עולמים? האם הוא מעכב, ובלעדיו המזבח פסול?

עבדי שם, שאין לנו לדמות לעניין "ראוי לבילה" במקום שלא דימו חז"ל. סברה זו יש לה מקום רק אם המצוה לכתחילה לדייק במקום המזבח היא מדאורייתא, כמובן. ויש להעיר על ראייתו שחוסר ידיעה נחשב כ"אינו ראוי" מדברי כמה ראשונים בבבא בתרא שם, שביארו שהספק מחשיב את הביכורים כלא ראויים לקריאה משום שמחמת הספק אסור לקרוא (עיין תוס' ר"ד, ותוס' הרא"ש בשטמ"ק שם), מה שאין כן בנדון דידן. ובראשונים ביבמות ק"ב, יש דיון האם יבמה שאינה יודעת לקרוא קריאתה מעכבת, עיין טור אה"ע סי' קסט (סעיף כט) ובית יוסף ובית חדש שם. ובשאלת יעבץ (ח"א סי' עה) החשיב את מי שאינו יודע לקרוא בתורה כ"ראוי", ואינו דומה לסומא. וראה גם במנחת יהודה להלן ע"ב, שחילק בין ספק בדין, שנחשב כ"אינו ראוי", לבין ספק במציאות, שנחשב "ראוי".

34. אפשר שדעתו כמאירי הנ"ל במערכה הקודמת, שלתנא קמא דר' יוסי לא נשתנה המזבח; ואפשר שכתב זאת לפשט המקראות, ולא כמשנה.

35. וראה גם לשון הבית יוסף (יורה דעה סי' רעו) בשם הר"י אסכנדרני, שדן כיצד הותר לבני חשמונאי להרוס את המזבח ששיקצו היוונים: "דהתם שאני, דאי אפשר לנו בלא מזבח וגם אי אפשר לנו לבנות מזבח במקום אחר במקדש, שמקום המזבח מכוון ביותר". והראב"ה (תשובות וביאורי סוגיות סי' תקכב) כתב: "וגם המזבח אי אפשר לעקור ממקומו, דהכל בכתב ה'".

36. כן כתב בדרישת ציון, 'מאמר העבודה', שאם יש ספק במדידה ניתן לבנות מזבח קטן יותר שיהיה בודאי בתחום המקודש למזבח, מפני שהמידות אינן מעכבות, וכך נקטו כמה מחברים, עיין בסוף המערכה הקודמת.

ודייקו כך מלשון הרמב"ם "שאינן משנין אותו ממקומו לעולם" (ישכיל עבדי, שם). ויש אומרים ששינוי המקום אינו מעכב, שכן קביעת המקום אינה מדאורייתא, וראיה מכך שהרמב"ם לא מנה עניין זה בין הדברים המעכבים, כגון הקרן והכבש (הל' בית הבחירה ב"ז)³¹. לפי השיטה השניה, יש שהורו שאם איננו יודעים לזהות את מקום המזבח – יש לבנותו בכל מקום שהוא בעזרה, כדי שלא תבטל העבודה³². ויש חולקים, שהאיסור לשנות את המקום עומד בתוקפו גם אם תבטל העבודה משום כך³³.

בפירוש 'מדרש עזרא' (לאחד הקדמונים, ר' שמואל בן ר' נסים מסנות, עזרא ג'ג) כתב במפורש: "על מכוונתיו – על מתכוונתו כמו שהיה בתחילה בבית ראשון, ובמקומו, שלא שינו בו ממה שהיה בתחילה כלום"³⁴, שאם שינו בו כלום – לא היה כשר להקריב"³⁵.

הדעה המקובלת יותר באחרונים היא, שאמנם אם יבנה המזבח מחוץ למקום שעמד בו – הרי זה מעכב, אבל ניתן לבנות מזבח קטן מכפי שהיה על חלק מן השטח שהתקדש לשם כך³⁶.

סיכום

מקומו המדויק של המזבח נקבע בבחירת ה' מראשיתו של עולם (רמב"ם, על פי המדרש), ונוסף לכך קידוש המקום בידי אדם, על ידי דוד ושלמה (משתמע ברש"י). לפיכך עולי

נאמר בתורה (שמות כו,ה), במהלך תיאור המזבח, שיש לעשות רשת נחושת "תחת כרכוב המזבח". הסוגיה עוסקת בביורור עניינו של הכרכוב: מה פירוש מילה זו? האם

31. עבודה תמה, שער נעילת שערים (דף קיד,א), ולדעתו הוא קל וחומר ממידת גבוה, שהיא מדאורייתא ובכל זאת אינה מעכבת. בשאלת דוד (עמ' 28) הסתפק האם הקרבן כשר, שאולי יש עיכוב בכך שלפחות חלק ממקום המערכה יהיה במקום עקידת יצחק (שהוא המקום הנבחר, כאמור), וקבע שעל כל פנים הבונה מזבח שלא במקומו לא קיים מצות בניין המזבח.

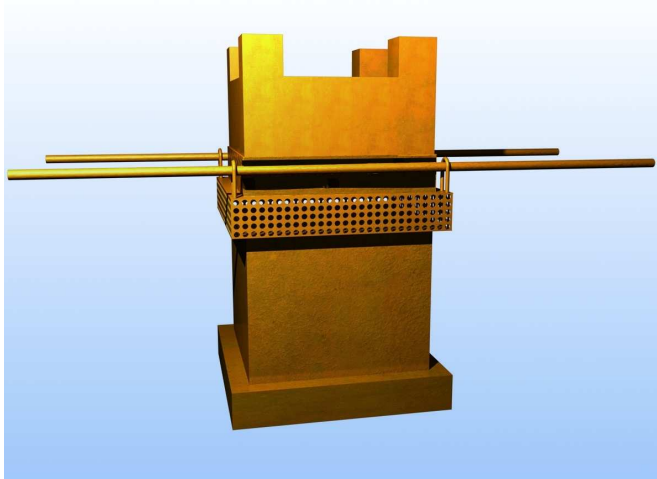
32. יש שחידשו שאמנם חובה לבנותו במקום המקודש למזבח, אבל ניתן לבנות בכל מקום בעזרה, על פי דעת ר' יהודה שכל העזרה נתקדשה (ר' עקיבא יוסף שלזינגר, שו"ת משנתו של ר' עקיבא סי' יח; ר' יעקב חי זריהן, רבה של טבריה, מובא במשפט כהן סי' צא), ועיין לעיל מערכה קלח, כמה ראיות שאין הלכה כן.

33. עבודה תמה, שם, והביא ראייה מהמעשה המובא בבראשית רבה (פרשה סד,ד), ראה בסוף המערכה הקודמת.

הראי"ה קוק (משפט כהן סי' צא-צב) כתב טעם אחר לאיסור לשנות את המקום, שגם אם ננקוט ששינוי המקום אינו מעכב – ידיעת המקום מעכבת, על פי הכלל שאמרו חז"ל בכמה נושאים: "כל שאינו ראוי לבילה – בילה מעכבת בו", כלומר, גם פרט שאינו מעכב במצוה הופך לעיכוב אם יש מצב שבו לא ניתן לקיים את אותו פרט. ובנדון דידן, אם איננו יכולים לעשות את המצוה כמאמרה, ולו גם מחמת חוסר ידיעה – הרי זה "אינו ראוי". הראי"ה לומד זאת מהגמ' בבבא בתרא פ"א,ב, ממנה עולה שמי שאינו יכול לומר את מקרא הביכורים, אפילו רק מחמת ספק בחיובו – אינו מביא ביכורים כלל, כדין "אינו ראוי לבילה" (ונחלק עליו הרב זריהן הנ"ל, מובא בשו"ת ישכיל

מהו כרכוב?

מן היסוד (מידות ג,א: "עלה חמש וכנס אמה – זה הסובב"), ומשמש להליכה על גביו⁴.

הכרכוב במזבח הנחושת – שיטת רש"י. הרשת נמצאת בחצי גובהו של המזבח, ומעליה חריץ בגובה אמה, שנועד לנוי.

ברם, הרשב"ם (שמות שם) כותב, שהכרכוב במשכן הוא "כניסת המזבח שמתקצר למעלה ללכת על אותה הכניסה", כסובב שבמקדש. כך פירש בליקוטי הלכות את הסוגיה לדעת הרמב"ם (ראה להלן), שלדעת ריב"י הסובב במשכן מיועד להליכה, ודברי הגמ' על כך שהכרכוב נעשה לנוי אינם מוסבים על דברי ריב"י, אלא על דברי רבי, שהכרכוב הוא כיוור⁵.

שיטת רש"י מעוררת מספר קשיים: א. מה המקור לשינוי זה בין המשכן למקדש? ב. ר' יוסי בר' יהודה סובר, כאמור, שהסובב מעכב. מסתימת דבריו משתמע, שכוונתו לסובב הרגיל האמור בדברי חז"ל, דהיינו, מקום הליכת הכהנים (שהרי אמירה זו, שהסובב מעכב, לא מופיעה בברייתא "איזהו כרכוב"), ואילו לדברי רש"י עלינו לומר, לכאורה, שכוונתו לסובב לנוי, ולזמן המשכן בלבד! ג. כיצד נעשו חטאת בהמה ועולת העוף בזמן המשכן, אם לא היה סובב להליכת הכהנים? ניתן, אמנם, לעמוד בראש המזבח ולהתכופף ולעשותן (כפי שניתן לעמוד על הסובב ולעשות

הגמ' מביאה ברייתא: "איזהו כרכוב? רבי אומר: זה פיור [ציורי פרחים ציצים וקלעים. רש"י]. ר' יוסי בר' יהודה אומר: זה הסובב". בברייתא נוספת נאמר, שלדעת ר' יוסי בר' יהודה הסובב אף מעכב במזבח. אונקלוס מתרגם כדעה זו: "כרכוב – סוביבא".

בהמשך מובאת ברייתא אחרת: "איזהו כרכוב? בין קרן לקרן... ומקום הילוך רגלי הכהנים אמה". הגמ' מקשה על ברייתא זו מן הכתוב אודות רשת הנחושת, שהיתה – "תחת כרכובו מלמטה עד חציו" (שמות לח,ד). מכיוון שהרשת מקיפה את המזבח "תחת הכרכוב", משמע שהכרכוב מצוי בדופן המזבח, ולא בראשו ליד הקרנות! על כך משיב רב נחמן בר יצחק, שיש שני מיני 'כרכוב': האחד לנוי, והוא האמור בתורה; והשני לכהנים, בראש המזבח, כדי שלא יחליקו. ופירש רש"י, שנעשה שקע קטן במסלול ההליכה בראש המזבח, כתחליף למעקה¹.

נראה, שהברייתא האחרונה, השואלת "איזהו כרכוב?", אינה מוסבת על הכרכוב האמור בתורה, אלא על המילה 'כרכוב' במשנה בשקלים (ח,ח). האומרת שאברי עולות של מוסף ראש חודש ניתנים "על כרכוב המזבח מלמעלן". אכן, ברייתא זו מופיעה בתוספתא בשקלים (ג,ג) ובירושלמי שם (פ"ח ה"ד), כביאור למשנה שם². מכל מקום, רש"י (ד"ה תרי הו, ובשמות כו,ה) כותב שגם במזבח הנחושת היה מקום מיוחד להילוך רגלי הכהנים, אף על פי שהדבר אינו מפורש בתורה.

הסובב במזבח הנחושת ובבית עולמים

המפרשים עוסקים בשאלה, האם הסובב שהיה במשכן, לדעת ר' יוסי בר' יהודה, זהה לזה שבמקדש. רש"י (ד"ה חד לנוי, ובשמות שם) כותב, שהסובב שהיה במשכן אינו בליטה ברוחב אמה המיועדת להליכה סביב המזבח, אלא בליטה מועטת בגובה אמה (או חריץ בגובה אמה³), שנועדה לנוי בלבד. כך משתמע גם מהגמ' עצמה, האומרת שהכרכוב נועד "לנוי". זאת, בניגוד לסובב במקדש, הבולט בכל גובהו

כבש כנ"ל. אם כי, מן המשנה ביומא (פ"ב מ"ב), במעשה בשני כהנים שדחף אחד את חברו ונפל ונשברה רגלו, נראה שלא היה מעקה לכבש המזבח (ובתפארת ישראל הנ"ל כתב שמסתבר שהיה לו "כעין שפה גבוה קצת").

2. כך גם פוסק הרמב"ם (הל' תמידין ומוספין ו,ג), שאברי ראש חודש ניתנים במקום הילוך הכהנים בין הקרנות. אולם רש"י (סוכה נד,ב ד"ה ושל ראשי חדשים) מפרש, ש'כרכוב' האמור במשנה שם הוא הסובב, וראה מערכה קמח.

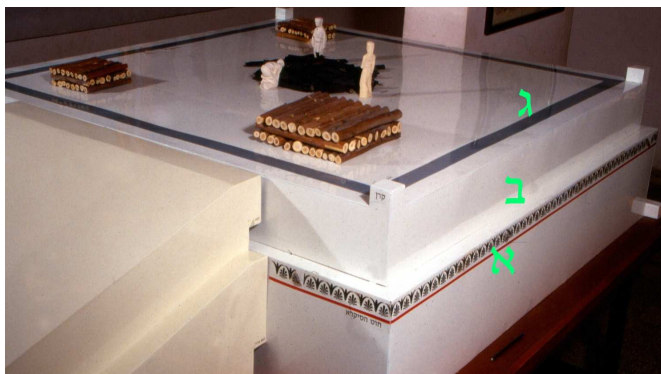
3. רש"י כאן כותב שהיתה זו בליטה קטנה. בשמות, לעומת זאת, כתב שהיה זה חריץ, ונראה, שאלו שתי הבנות שונות בדעת ריב"י. בעל מעשה חושב (פרק ו,ב) כותב, שכוונת רש"י בשמות שהבליטה היתה חרוצה בעיטורים שונים. אף המלבי"ם (שמות שם) מבאר שמדובר בחריצה של עיטורים, אך לדעתו רש"י שם נוקט כדעת רבי שהכרכוב הוא כיוור.

4. כמבואר במשנה להלן סד,ב: "עלה בכבש ופנה לסובב", וכן בכמה מקומות.

5. כעין זה כותב רבנו אברהם בן הרמב"ם (שמות שם), המזכיר את הסוגיה כאן, ומפרש שהסובב המדובר הוא שטח הילוך הכהנים. אך נראה מדבריו שכוונתו לכרכוב העליון, "דלא נשתרקו", ודבריו מוקשים בפשט הסוגיה, שאומרת שאין זה הכרכוב האמור בתורה, וראה תורה שלמה, מילואים לפרשת תרומה, ס' כג.

1. עומק השקע לא נתפרש בגמרא, אך ביחזקאל (מג,ג) נאמר: "ואלה מידות המזבח... וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד", ופירש התרגום: "גדנפא", כלומר, מחיצה (עיין סוכה כ,ב) בגובה זרת, דהיינו חצי אמה. באשר לסובב, לא מצאנו שנעשה לו מעקה, אך הדבר מתבקש, שהרי זהו מעבר צר ברוחב חמישה טפחים, ובגובה שש אמות מעל רצפת העזרה (תפארת ישראל בסוף פירושו למידות, 'צורת המזבח' אות יד; הבית השני בתפארתו, עמ' רעד).

בספרי על הפסוק "ועשית מעקה לגג" (דברים כח, נאמר: "גג – פרט לכבש, בית – לרבות היכל. גג – פרט לאולם"). טעם הפסוק בכבש, שמכיוון שהוא משמש רק להליכה – דרך ההולכים להתבונן ולהיזהר שלא ליפול, מה שאין כן בגג, שלאחר העליה לשם אפשר לעסוק בו בעניינים שונים המסיחים את הדעת מלהיזהר (עמק הצ"ב). על פי טעם זה מסתבר שהסובב טעון מעקה, שכן הכהנים עושים בעמידתם עליו עבודות שונות, כגון מתן דם חטאת ועולת העוף. יתכן גם לפרש שאין הכוונה לכבש המזבח, שיש לו קירות אנכיים והנפילה ממנו מסוכנת, אלא הכוונה למקום שמוקף כבשים מכל צידיו, והנופל ממנו גולש ואינו מסתכן. ואולי כך פירש הרמב"ם, ולכן לא הביא דין זה במפורש אלא כלל אותו בדבריו (הל' רוצח ושמירת נפש יא,ד): "אחד הגג ואחד כל דבר שיש בו סכנה וראוי שיכשל בו אדם וימות", מה שאין כן

הכרכוב לסוגיו. א – כיור, עיטורים באמה שמעל חוט הסיקרא. זהו הכרכוב לדעת רבי. הדבר לא הובא להלכה ברמב"ם, ואולי לדעתו היה זה במשכן בלבד. ב – סובב כמין מדרגה להליכת הכהנים. סובב זה מוזכר במסכת מידות לגבי המזבח בבית עולמים, ויש לו מקור בספר יחזקאל. המפרשים חלוקים בשאלה האם לדעת רבי יוסי ברבי יהודה זהו הכרכוב האמור בתורה. ג – מקום הילוך רגלי הכהנים בראש המזבח. סובב זה לא הוזכר בתורה, אך במשנה בשקלים הוא נקרא "כרכוב". לדעת רש"י היה זה שקע במזבח, לצורך הליכה בטוחה יותר (ראה ציור בעמ' תי), ואילו הרמב"ם לא ציין שיש צורה מיוחדת למקום זה, ונראה שלדעתו המסלול להליכת הכהנים היה באותו מפלס של גג המזבח כולו.

פסק ההלכה

הרמב"ם (הל' בית הבחירה ב"ז) פוסק: "כל מזבח שאינו לו קרן יסוד וכבש וריבוע – הרי הוא פסול". הרמב"ם אינו מוזכר שהעדר הסובב מעכב, ואילו את הכיור – לא הזכיר כלל, בכל תיאור המזבח לפרטיו. בתפארת ישראל (מידות ג,א) תמה על כך, ולדעתו יש לפסוק כרבי, שמצוה לעשות כיור למזבח.

בליקוטי הלכות מבאר, שהרמב"ם פוסק כרבי, על פי הכלל שהלכה כרבי מחברו, ומכיוון שלדעת רבי הכיור הוא לנוי בלבד – אינו מעכב, ולא כדעת רש"י (ד"ה אף הסובב)⁹. ראייה לדבר מדברי תנא קמא בברייתא, המונה את הדברים המעכבים במזבח, ולא מוזכר את הסובב או הכיור. אך הקשה, מדוע הרמב"ם אינו מוזכר את הכיור אפילו למצוה בעלמא? יש מסבירים את דעת הרמב"ם באופן אחר: לדעת תנא קמא, לא זו בלבד שהכרכוב אינו מעכב, אלא אף המצוה לכתחילה לעשות כרכוב נאמרה במשכן בלבד, ולא לבית עולמים (חסדי דוד, תוספתא מנחות ו,ו; ערוך לנר, סוכה מט,א; תפארת יעקב, מידות ג,א)¹⁰.

בית עולמים, שכן למד ממנו שגם בבית עולמים מקום המערכה אינו אלא אמה על אמה. נראה שלדעתו אין כוונת הירושלמי לתאר את כל המזבח, אלא לפרט מהם חלקי המזבח ששיעורם אמה בלבד, והם חמישה חלקים: יסוד, סובב, קרנות, כרכוב, ומקום המערכה. על פי זה סרה תמיתה הגר"א בלא הגהה.

9 רש"י כותב שלדעת רבי הכיור מעכב, וזאת לשיטתו, שאף לדעת רבי הכרכוב שבמשכן אינו אלא לנוי, ואם כן, כשם שהוא מעכב לדעת רבי – כך ראוי שהכיור יעכב לדעת רבי. ברם, בליקוטי הלכות מבאר בדעת הרמב"ם, שלדעת רבי הסובב אינו לנוי, אלא להילוך, ודברי הגמ' שהכרכוב לנוי הם אליבא דרבי, כאמור (יש להעיר, שברוב הדפוסים התהפכו בטעות ד"ה אף הסובב וד"ה איזהו כרכוב, והדבר תוקן במהדורה זו).

10 יש להעיר, שבמשניות במידות (ג,א-ג), המתארות את המזבח, לא מוזכר הכיור (עמד על כך הרש"ש בסוכה שם, והוכיח מזה שהלכה כרבי); אך יתכן ללמוד מכך שגם לדעת רבי הכיור אינו לדורות).

את עולת העוף למטה מרגליו, ככתוב בגמ' (סו,א), אך הדבר קשה, בפרט במליקה, שהיא מעבודות קשות שבמקדש.

מסתבר לומר, שלדעת רבי הכרכוב הוא בליטה כלשהי המקיפה את המזבח (או גם חריץ, לפירוש רש"י לתורה), וכל בליטה כזו – יש בה קיום לדין 'כרכוב'. במשכן, אמנם, היתה זו בליטה לנוי בלבד, אך גם צורת הבליטה בבית עולמים, שהיא כמדרגה גבוהה, מקיימת דין זה. דברי רבי שהסובב מעכב, אין פירושה שחובה לעשות בליטה המתאימה להילוך הכהנים דווקא, אלא שחובה לעשות בליטה כלשהי סביב המזבח, ובמקדש היא הותאמה גם להליכה.

נראה גם, שר' יוסי בר' יהודה סובר כאביו (לעיל נט,ב), האומר: "שלוש אמות קומתו – דברים ככתבן". ממילא, במשכן לא היה צורך במדרגה לעמוד עליה על מנת לעשות את החטאת ועולת העוף, וניתן היה לעשות זאת בעמידה על הקרקע, ולפיכך תפקיד הסובב הוא לנוי בלבד⁶. בבית עולמים, בו היה המזבח גבוה עשר אמות לכל הדעות (עייין מערכה קלז), נעשה סובב, שמהווה בליטה לנוי וגם פותר את הבעיה כיצד לעשות את עולת העוף וחטאת הבהמה⁷. ברם, מדברי רש"י עצמו (ד"ה חד לנוי, ובשמות שם) מבואר, שגם לדעת ר' יוסי, שגובה מזבח הנחושת היה עשר אמות, לא היה סובב להילוך רגלי הכהנים, וצריך עיון.

בירושלמי בשקלים (פ"ו ה"ה) נאמר: "שלא היה מקום המערכה [במזבח הנחושת] אלא אמה על אמה... ותני כן: אמה היסוד, אמה סובב, אמה כרכוב, ואמה קרנות, ואמה מערכה". ברייתא זו מפרטת את חלוקת המזבח במשכן, ומונה אמה סובב, מלבד אמה כרכוב, ומשמע שהיה סובב במשכן ברוחב אמה, כדעת רשב"ם. אמנם הגר"א מגיד שם, ומשמיט את המלים: "אמה יסוד, אמה סובב", והמקור להגהה זו הוא פירוש רש"י כאן, לפיו לא היה במשכן סובב ברוחב אמה, אלא בליטה בגובה אמה (תקלין חדרתין)⁸.

לדעת רבי, שהכרכוב אינו הסובב, יש לשאול, מה המקור לעשיית הסובב במקדש? מסתבר שלדעתו המצוה לכתחילה לעשות סובב נסמכת על הפסוק ביחזקאל (מג,יג): "ואלה מידות המזבח... אמה רוחב", שהתפרש (במנחות צז,ב) על הסובב, ומכיוון שהדבר נלמד מיחזקאל, ולא מן התורה – אינו מעכב.

6. אם כן, יש אומרים שבעולת העוף חובה לעמוד על גבי המזבח דווקא, עיין מערכה קסד והערה 10.

7. מסתבר שהסובב נעשה כמדרגה, ולא כבליטה כעין מרפסת תלויה באוויר, כדי שתחזיק מעמד בהליכת הכהנים, ורק במשכן, בו היתה לנוי בלבד, ניתן היה לעשותה כבליטה גרידא.

8. יש קושי אחר בירושלמי, ואפשר שהוא הטעם להגהת הגר"א: מקום הכרכוב והסובב והיסוד והקרנות מוסיף אמה מכל כיוון, ונמצא שרוחב המזבח תשע על תשע אמות, ולא חמש על חמש. עניין נוסף הקשור לסוגיה זו הוא השאלה האם היה יסוד במזבח הנחושת, ועל כך עיין: זבחים נט,ב ברש"י ד"ה אלף עולות; ברייתא דמלאכת המשכן פרק יא; מעשה חושב פרק ו,ב; תורה שלמה שמות כז אות מ, ובמילואים לפרשת תרומה סי' כג.

במאירי בשקלים (פרק ששי ד"ה שני גזירין) נראה שפירש את הירושלמי על מזבח

תמה על כך, שכן מצינו שהכבש התרבה להיות כמזבח לעניין "אם עלו לא ירדו" (להלן פו,א), אבל בסובב לא מצינו שנתרבה לכך; אך ראה מערכה ריג. ותירץ שהדבר תלוי במחלוקת התנאים הנ"ל האם מותר להקטיר על הסובב, והברייתא ביומא היא כשיטת תנא קמא בעניין זה.

יתכן ששאלה זו עומדת במוקד ספקו של רב פפא (יומא כב,א-ב), האם המשנה "כל הקודם את חברו בארבע אמות זכה" כוללת את אמת היסוד ואמת הסובב או לא. שורש העניין, שעל המזבח עצמו אסור לרוץ, ועל הכבש מותר (כך דעת היעב"ץ בהל' בית הבחירה א,יז, ועיין בהרחבה בשערי היכל למסכת יומא, מערכה לו), והספק הוא האם הסובב נחשב כמזבח.

סיכום

הכרכוב האמור בתורה הוא, לדעת ר' יוסי בר' יהודה, בליטה המקיפה את המזבח, או, לדעת רבי, עיטורים המקיפים אותו. כמו כן, המקום המיועד להליכת הכהנים בראש המזבח נקרא 'כרכוב', ולדעת רש"י נעשה בו שקע מתאים לכך, והרמב"ם חולק בדבר.

לדעת ר' יוסי בר' יהודה, יש אומרים שהדין לעשות בליטה סביב המזבח התקיים באופן שונה במשכן ובמקדש: במזבח הנחושת היתה בליטה צרה לנוי בלבד, ואילו בבית עולמים היתה בליטה ברוחב אמה להליכת הכהנים (רש"י). יש חולקים, ולדעתם גם במשכן היתה הבליטה מיועדת להליכה (רשב"ם ועוד).

הרמב"ם פוסק שהסובב אינו מעכב, וגם לא הזכיר עיטור כלשהו במזבח מעל חוט הסקרא. יש אומרים שפסק כרבי, ויש מצוה לעטר את המזבח, אך אינה מעכבת (ליקוטי הלכות). ויש אומרים שלדעתו עיטור זה הוא מצוה לשעתה, ואינה נוהגת לדורות (חסדי דוד, ועוד). המאירי, לעומת זאת, פוסק שהסובב מעכב.

נחלקו תנאים (להלן סה,א) האם הסובב נתקדש להקטרה כמו המזבח עצמו, ונראה שהעיקר כדעה שהסובב נחשב כמזבח (רמב"ם, תוס' ביומא).

מערכה קמז. מידת עצי המערכה (סב,ב)

גזירי עצים על המזבח מדי בוקר וערב, לקראת הקרבת התמידים (יומא כו,ב). ד. עצים ניתנים גם כנדבת יחיד (מנחות כב,ב), והם נשרפים על המזבח כקרבת בפני עצמו, או מקטירים עליהם¹.

1. עיין בגמ' במנחות שם ותוספתא בשקלים ג,ד המובאת בתוס' שם ד"ה מלמד, שנראה שהדבר שנוי במחלוקת בין רבי לחכמים, שלדעת רבי מקטירים את העצים כשלעצמם ולדעת חכמים העצים ילכו ללשכת דיר העצים וישמשו להקטרה ככל עצי הציבור, ועיין משנה למלך הל' כלי המקדש ו,ט.

קושי נוסף ברמב"ם, שלא הזכיר את הכרכוב בראש המזבח להילוך הכהנים (ותמה על כך בליקוטי הלכות)¹¹. כאמור, כרכוב זה מוזכר במשנה בשקלים, ואין ספק שהוא נוהג לדורות, הגם שאינו כתוב בתורה. נראה, שלדעת הרמב"ם אין כוונת הגמ' שנעשה שקע כלשהו במסלול הליכת הכהנים, אלא ששטח של אמה הושאר פנוי בין הקרנות לבין המערכות, לצורך הליכת הכהנים¹². ראייה לדבר מהברייתא (לעיל נד,א) המפרטת "כיצד בונין את המזבח", ומשמע ממנה שכל גג המזבח עומד על מפלס אחד, ללא שקעים.

המאירי (סוכה מט,א ד"ה כל מזבח), בניגוד לרמב"ם, פוסק שהסובב מעכב. המאירי אינו מזכיר את מחלוקת התנאים בעניין זה, אך מציין לתרגום אונקלוס, המפרש שהכרכוב הוא הסובב, ונראה שלדעתו יש בכך כדי להכריע כדעת ר' יוסי בר' יהודה. סיוע לפסק זה מהירושלמי (יומא פ"א ה"ה; סוכה פ"ד ה"ו), המביא את הברייתא בלשון זו: "שכל מזבח שאין לו קרן וסובב ויסוד – פסול הוא", בלא מחלוקת (תפארת יעקב הנ"ל).

קדושת הסובב

בגמ' להלן סה,א מופיעה מחלוקת תנאים האם ניתן לעשות את עולת העוף באמה שמעל חוט הסיקרא, והגמ' תולה זאת בשאלה האם עושים מערכה על גבי הסובב: דעת תנא קמא שאף הסובב ראוי להקטרה, ובשעת הדחק דווקא (ראב"ד בקינים פ"א מ"א), ורבי נחמיה ור' אליעזר בן יעקב סוברים שאינו ראוי לכך (לביאור שיטתם בעולת העוף עיין מערכה קסא). לעניין עולת העוף פסק הרמב"ם להלכה כתנא קמא (הל' מעשה הקרבנות ו,כ).

עוד מצאנו בגמ' ביומא מה,ב, שאברים ופדרים שלא נתעכלו במשך הלילה, וצריך לפנותם בבוקר על מנת לסדר את המערכה הגדולה ואחר כך להחזירם אליה, ניתן להניח בינתיים "על הכבש או על גבי סובב". ופירשו תוס' (ד"ה סודרן), שדווקא הסובב, שהוא מחצי המזבח ולמעלה, נחשב כמזבח, לעניין זה שמותר להורידם מן המזבח אליו וגם אין הלינה פוסלת בו, מה שאין כן על גבי היסוד. בגבורת ארי

עצי המערכה ניתנים על המזבח לכמה מטרות: א. הקטרת הקרבנות (ויקרא א,ח). ב. עשיית המערכות מדי בוקר הינה מצוה בפני עצמה (ויקרא ו,ה), ופירוט המערכות ותפקידן ביומא מה,א). ג. קיימת מצוה מיוחדת לתת שני

11. הרמב"ם מזכיר שיש אמה להילוך רגלי הכהנים (הל' בית הבחירה ב,ז והל' תמידין ומוספין ו,ג), אבל לא מציין שלמקום זה היתה צורה מיוחדת.

12. כך משמע בלשונו בפירוש המשנה בסוף שקלים, ש'כרכוב' האמור שם הוא שם למקום מסוים במזבח, אך ללא צורה מיוחדת, וראה הל' תמידין ומוספין ו,ג.